

ИРГЭНШЛИЙН МӨРГӨЛДӨӨН: ЕВРОПЫГ ЧИГЛЭСЭН ИСЛАМЫН УРСГАЛ ДАХЬ АФГАНИСТАН

Д.Түмэнжаргал

МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар
Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш, доктор

Б.Эрдэнэбат

БХЭШХ-гийн захирал, доктор (Ph.D), профессор

Хураангуй: АНУ-ын түүхэн дэх хамгийн урт, удаан үргэлжилсэн дайн гэгдэх Афганистаны дайн дуусгавар болж, АНУ-ын цэрэг Афганистаны нутгийг орхин гарснаар афганистан үндэстний урсгал Европ руу чиглэсэн “Исламын ертөнцийн сандаачигдсан үерийн урсгал”-д хүч нэмэн нийллээ.

Ойрх дорнод, Африк болон Ази тивд хэдэн мянган жил суурин оршсон соёл иргэншлүүд улс төр, дайн, энгийн хүмүүс хүлцээд байж боломгүй гаслан зовлонгоос үүдэн хүчтэй динамик урсгалд орж Европ руу чиглээд хэдэн жилийн нүүрийг үзэж байна.

Исламын эсрэг үзэл газар авсан барууны ертөнцөд ислам шашинтай үй олон дүрвэгсэд эргэж буцахгүйгээр орж байгаа нь соёл иргэншлийн хоёр том ертөнцийг нэг дор учраа ололцох түүхэн процессыг бий болгож, үүнийг соёл иргэншлийн мөргөлдөөн гэж томъёолохоос өөр аргагүйд хүрчээ.

Түлхүүр үг: Соёл иргэншил, Исламын шашин, Афганистан, зэвсэгт мөргөлдөөн, тогтворгүй байдал

Оршил:

Соёл иргэншлийн мөргөлдөөний тухай үзэл санааг АНУ-ын нэрт улс төр судлаач Самуэл Хантингтон анх 1992 онд хэлэлцүүлсэн илтгэлийнхээ үеэр дурдаж, 1993 онд Foreign Affairs сэтгүүлд “Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн үү?” хэмээх өгүүлэл нийтлүүлж байв. Улмаар 1996 онд түүний “Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн: Шинэчлэгдэж буй дэлхийн дэг журам” нэг сэдэвт бүтээл хэвлэгдсэнээр энэхүү үзэл санаа улам бүр түгж байв. Үүгээр хүйтэн дайны дараах үед зөрчил, сөргөлдөөн улс үндэстнүүдийн хооронд бус соёл иргэншлүүдийн хооронд өрнөх, улс гүрнүүд соёл, иргэншлээр хуваагдан талцал үүсгэх тухай санааг Хантингтон дэвшүүлсэн.

Хантингтоны дэвшүүлсэн санаа 2001 оны 9 сарын 11-ний халдлага, түүний дараагаар барууны зарим орнуудын Исламын шашинт орнуудын эсрэг өрнүүлсэн дайн, тухайн үед дэлхийн улс орнуудын баримталж байсан бодлого зэргээр улам батлагдаж, бусад нөлөө бүхий судлаач шинжээч нар ч барууны орнууд болон Исламын шашинтай орнуудын сөргөлдөөнийг иргэншил хоорондын мөргөлдөөний үзэл санаагаар тайлбарлахыг оролдож эхлэв.

Хэлэлцүүлэг:

Делигийн Их сургуулийн Улс төрийн шинжлэх ухааны профессор Дийпшиха Шахи “9 сарын 11-ний үйл явдлаас хойших Афганистаныг ойлгох нь: Хантингтоны иргэншлийн талаарх хандлагад шүүмжлэлт өнцгөөс хандах нь” сэдэвт өгүүлэл, АНУ-ын Флорида мужийн дээд сургуулийн Улс төрийн шинжлэх ухааны профессор Дэбидатта Махапатра “Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн Афганистанд илэрч буй нь” сэдэвт өгүүлийг тус тус хэвлүүлжээ.

Барууны орнууд болон исламын харилцаа 15 жилийн өмнө дэгдсэн “Шог зургийн шуугиан”-аас үүдэн хурцадмал байдалд орж байсныг хэн бүхэн санаж байгаа (Amayreh, 2006). Энэ үед аж үйлдвэржсэн хөгжингүй гүрнүүд тооны хувьд христийн шашны бүх урсгалыг нийлүүлсэнтэй дүйхүйц Ислам шашинтнуудад өөрсдийн дүрэм, ёсыг тулгаж байлаа. Иймэрхүү үйлдлүүд нь исламын тэрс үзэлтнүүдийн идэвхийг нэмэхээс гадна шинэ террорист хандлага газар авах үндэс нь болж байв. Зөрчил, мөргөлдөөний үр дүнд нь үрэгдэж байсан энгийн номхон иргэд үнэндээ амбицтай хэсэг бүлэг лидерүүдийн буруу бодлогын золиос нь болж байна гэхэд хилсдэхгүй нөхцөл үүссэн. Өөрөөр хэлбэл, энэ хямрал барууныхны зүгээс хөгжлөөр хоцрогдсон ислам шашинтнуудад юуг, яаж хийхийг нь зааж, “Үнэний зам мөр”-өө хүчээр тулгахыг оролдсоноос үүдэлтэй.

ЗХУ 1991 онд задран унасны дараахан гол дайснаа алдсан барууны гүрнүүд цэргийн үйлдвэрлэлийн цогцолбороо хуучин төвшинд нь яаж барьж байгаа мэдэхгүй болж, НАТО оршин тогтнох бодит шалтгаан нь үгүй болж эхэлсэн. Ийм нөхцөлд барууны гүрнүүд маш хурдан “Шинэ дайсан”-аа олох шаардлага үүсэж НАТО-ийн ерөнхий нарийн бичгийн дарга өөрөө цэргийн эвслийнхээ гол дайсныг Ислам шашинтнууд гэж тодорхойлсноор барахгүй, ислам бол терроризмыг эх үндэс болсон, цэрэгжсэн шашин гэдгийг баталсан олон ном, өгүүлэл нийтлэгдэж байлаа (Moseley, 1995). Энэ цаг үе америкийн улс төр судлаач Самуэль П. Хантингтоны “Соёл иргэншлийн мөргөлдөөн”-ий үндсэн зарчим өргөн тархаж (П.Хантингтон, 1996) байсантай давхцадаг.

Хүний дүр төрхийг дүрслэх нь хориотой исламын шашинд, тэдний онгон шүтээн зөнч Мухаммедыг элдвээр, ямар ч цензургүй шоглон гутаах нь исламын шашин шүтэгч энгийн хүмүүст эмзэг тусах нь ойлгомжтой. Эмиратын нэртэй сэтгүүлч Ибрагима Шукралла «Галф Ньюс» сонины 2020 оны 10 дугаар сарын 27-ны дугаарт “Исламыг эсрэг үзэл” (исламофобия) дээд цэгтээ хүргэхэд хэсэг улсын засаг төр идэвхтэй оролцож байгааг дурдаад, “Хэрэв та эмэгтэй хүнийг доромжилж байгаа бол та эхнэрээ үзэн ядагч, хэрэв та хар арьстныг доромжилж байгаа бол та арьс өнгөөр ялгаварлан гадуурхагч, хэрэв та еврейчүүдийг доромжилж байгаа бол та антисемист, хэрэв та ислам шашинтныг доромжилж байгаа бол үг хэлэх эрх чөлөөгөө эдэлж байгаа нь тэр” гэсэн тэдний тайлбараар жишээ татжээ (Shukralla, 2020).

Үг хэлэх эрх чөлөөгөөр халхлан шашин шүтэгчдийг эмзэг сэдвээр нь доромжлох янз бүрийн өдөөн хатгалтууд эргээд “тэрс үзэлтнүүд”-ийн тэсвэрлэшгүй байдал, хүчирхийллээ зөвтгөх шалтгаан болсноор юунд хүргэдгийг бид олон үйл явдлаас харж болохоор байна.

Афганистаны “2 тодорхойлолт”

Үнэндээ Афганистан эртнээсээ олон улсын жихадист бүлэглэлүүдийн үйл ажиллагааны талбар байлаа.. Зөвлөлтийн цэрэг 1979 оны сүүлчээр цөмрөн орсны дараа “Зөвлөлтийн эсрэг олон улсын жихадистууд”-ын үйл ажиллагааны гол цэг нь

Афганистан байлаа. Энд Саудын Араб, Египет, Ойрхи дорнодын бусад улсуудаас үзэл суртлынхаа төлөө үхэхээс ч буцахгүй идэвхтэй төлөөллүүд цугларч, Афганистантай хиллэдэг Пакистаны бүс нутгуудад олон улсын дайчдыг цэргийн болон шашны боловсролд сургаж байсан. Статистикийн мэдээгээр 1982-1992 онуудад Пакистаны шашны сургуулиудад ойролцоогоор 35 000 афган дайчид тулалдааны бэлтгэлд хамрагдсан байна (Solomon, 2001). Эдгээр хүмүүс шаардлагатай цэргийн дадал дүйд суралцаад зогсоогүй маш том үндэстэн дамнасан сүлжээ бий болгожээ. Зөвлөлтийн цэрэг Афганистанаас гарсны дараа джихадистуудын зарим нь иргэний дайнд үргэлжлүүлэн оролцож, бусад нь Дэлхийн халуун цэгүүдэд (Босни Герцеговин, Чечень, Косово) байлдахаар тарсан бол Афганистаны дайнд америкийн цэргүүд ялагдаад ирэнгүүт эдгээр үндэстэн дамнасан террорист бүлэглэлүүдийн үйл ажиллагаа эргэн сэргэж байна.

АНУ болон түүний холбоотнууд “Талибгүй ардчиллыг байгуулах” амлалт өгч дайнаа эхэлж байсан бол 20 жилийн дараа ялагдал хүлээсэн АНУ Афганистанд байсан зорилгоо зөвхөн терроризмтой тэмцэх тэмцэл байлаа хэмээн тайлбарлав. Талибууд Кабулд орсон үйл явдал Афганистан улс дах АНУ болон түүний холбоотнуудын 20-н жилийн дайн эзлэн түрэмгийлэл байсныг гэрчлээд зогсоогүй, бусад орнуудад барууны “ардчилал”-ын загварын эрин үе дууссаныг баталсан үйл явдал байлаа. Америк Европчууд афганчуудыг “Ардчилсан өөрчлөлт”-ийнхөө багаж хэрэгсэл болгон ашиглаж байсан ч Афганистанд шинээр бий болгосон асуудлууд нь шийдэгдээгүйгээр үл барам тус бүс нутагт шинэ чичиргээг эхлүүлж байна.

Шанхайн Нийгмийн шинжлэх ухааны академийн Эрдэм шинжилгээний төвийн захирал Пан Гуан (潘光 : 塔利班可能跟20多年前有所不同, 但本质并没有变) «Гуанча» порталд өгсөн ярилцлагадаа, “Засаглалыг авсан талибууд 20 жилийн өмнөхөөсөө ялгарах магадлалтай ч мусульманы суннит урсгалыг баригч тэдний хэтэрхий туйлширсан үзэл санаа нь хэзээ ч өөрчлөгдөхгүйд гол аюул оршино” гэжээ.

Талибын засгийн одоо авч явуулж байгаа зарим аядуу арга хэмжээнүүд зөвхөн цаг зуурын үзэгдэл бөгөөд олон улсын хамтын нийгэмлэгүүдийн дэмжлэг аваагүй цагт Афганистаны хөгжих боломж нь хомс байх нь эргэлзээгүй. Энэ байдлаас дүгнэлт хийхэд дайн тэнд дуусаагүй, харин ч хил дамнасан дайн болон үргэлжлэх өндөр магадлалтай байна.

Афганистаныг орхисон АНУ-ын 2 шалтгаан, түүнд хийх дүгнэлт

Афганистаныг тойрсон улс төрийн үйл явдлууд бүх дэлхийг цочроогоод барахгүй, “Ардчиллын архитектор” гэгдэх Америкчуудын тэнд туурвисан ээлжит “Бантан”-г олон улсын нийгэмлэгүүд зохицуулах гэж мунгинаж байна. Энэ үед Афганистаныг хорин жил эзлэн түрэмгийлсэн АНУ-ын амжилтгүй, үр дүнгүй төгсгөлийн учир шалтгаан улс төр судлаачид, цэргийн шинжээчдийн судалгааны том объект байх нь аргагүй.

АНУ Афганистаныг яагаад орхихоор шийдэв гэсэн асуултад улс төрчид, шинжээчид хариулахдаа – энэ бол Америкийн геополитикийн уналт (декаданс) байлаа гэж баталж байгаа ч миний хувьд Вашингтон энэ удаа олон улсын харилцааны салбарын тэргүүлэх эрдэмтэн Роберт Гиллиний боловсруулсан “Тогтвортой байдал дах ноёрхлын онол” (Hegemonic Stability Theory)-ын онцгой стратегийг улс төрийн бодит жишээн дээр хэрэгжүүлжээ гэж харж байна. Түүний онолоор том улс төр тогтвортой байдлын ноёрхолд суурилах ч эсрэгээрээ ноёрхогч гүрэн өөрийн эзлэн түрэмгийллээс

татгалзаж, цэргийн хүчээ гэнэт гаргах нь бүх бүс нутгийг хамарсан тогтворгүй байдлыг “тухайн ноёрхогч оронд” ашигтайгаар эргэдэг байна (Gilpin, 1988).

Өнөөдөр АНУ Афганистаныг тойрсон хүндрэлтэй нөхцөл байдлыг албаар үүсгэж, үүнд нь ч барууны олон нийтийн либераль мэдээллийн хэрэгслүүд “Талибын хөдөлгөөн”-ий талаар дэгс мэдээ тараах, Америкийн бодлогод нэмэр болж байна. Америкийн эзлэн түрэмгийллийн үед Афганистаны дотоод улс төр тийм ч сайн байгаагүй, сайжраагүй. Үнэн хэрэгтээ зовлон, гасланд унасан афганы энгийн олон ястан иргэдээс өөр ямар ч шинэ юм тэнд бий болоогүй.

Олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслүүд болон шинжээчид өнөөдөр талибуудад орхисон америкийн зэвсэг техникийн тоо, тэдгээрийн тэнгэр тулсан үнийг тооцож байна. Мэдээж хэрэг, “Талибууд америкийн өндөр технологийн зэвсэг, техникийг (жишээ нь: Дональд Трампын их санаа зовж байсан Black Hawk нислэг тэргүүд) яаж ашиглах вэ?” гэсэн асуулт зовлонгүй тавигдана. Монголчууд “Хоосон буу хорин жилд нэг дуугарна” гэж ярьдаг. Хэрэв буу хананд зүүлтэй байгаа бол дараагийн удаад тэр буунаас болж юу болохыг хүлээх л үлдэж. Ингээд харахаар америкийн хэрэгжүүлж байгаа стратегийн бодит алхмууд дорхноо гараад ирнэ.

Харин одоохондоо америкийн засгийн газар Афганистаны төв банкны 9,5 тэрбум долларын активыг царцааж, бэлэн мөнгөний гүйлгээг хаалаа. Ямар ч орны эдийн засгийн тогтвортой байдалд саад учруулдаг, тухайн оронд дарамт шахалт үзүүлэх гол багаж нь болдог энэ аргад Америкууд их дуртай.

Америкууд Афганистанаас гэнэт гарсан шийдвэр стратегийн алдаа байв уу, эсрэгээрээ алсыг харсан тооцоотой үйлдэл байв уу гэдгийг цаг хугацаа удахгүй харуулна.

Цэргийн шинжээчийн “2 жишээ” дүгнэлт

Америк холбоотнуудтайгаа хамтран Афганистаны газар нутагт хийсэн хорин жилийн дайндаа ичгэвтэртэйгээр ялагдаж, Афганистан эзэнт гүрнүүдийг булшлах оршуулгын газар гэдгээ ээлжит удаагаа баталлаа

Америкчууд зөвлөлтийн армийн алдааг дахин давтаж, үйл явдлаас урган гарч байгаа нөхцөл байдалд улс төрийн тодорхой дүгнэлт хийж, түүндээ тулгуурлан бодлого боловсруулахгүйгээр энэ хэдэн жилүүд өнгөрчээ.

Вашигтоны улс төрчид цэргийнхнээсээ ямар хугацаанд, ямар үр дүн хүлээх ёстойгоо ч шаардлагатай түвшинд ойлгоогүй гэхэд болно. Үүнийг цэрэг армийнхны шоглон хэлдгээр “Тэр улсыг хөндлөн дайрч өнгөрөх тушаалын дагуу дайраад өнгөрлөө, эргээд эхний цэг дээрээ ирэх тушаалын дагуу дахиад л хөндлөн туушиндлаа, Дараа нь яах вэ?” гэдэг шиг л юм болоод өнгөрлөө. Хамгийн гол алдаа нь улс төрийн шийдэлдээ байсан ч цэргийнхний урагшгүй байдал их байсныг энд дурдсуу.

Шугамын ангийн дарга, захирагч нарын алба хаах хугацаа зургаан удаа солигдсон энэ 30 жилийн хугацаанд НАТО сансраас удирдах удирдлагын систем, хамгийн дэвшилтэт технологитой зэвсгээр зэвсэглэсэн хэдий ч Пентагонд төвтэй даяарчлагдсан удирдлагад бүх итгэл найдвараа атгуулсан НАТО-гийн цэргийн дарга нар байлдааны ажиллагаанд бие даан шийдвэр гаргаж чадахаа больжээ. Энэ нь ч Афганистан дах тэдний ялагдлын гол шалтгаан гэж судлаачийн зүгээс үзэж байна.

Бусад салбарын монополууд шиг “Цэргийн монопол НАТО”-д дайснаа бодитой харахгүйгээр дутуу үнэлэх, зэвсэглэлийн хөгжлийн бодлогоор халхлагдсан батлан

хамгаалах төсвийн асар их мөнгөнөөс өөр юм бодож чадахаа болих, цэрэг-улс төрийн нөхцөл байдлаа буруу тодорхойлох зэрэг олон асуудал нүүрлэжээ. Энэ мэт дутуу үнэлгээнүүдээс болоод илүү зардал гарах, батлагдсан төлөвлөгөөнүүдэд засвар их орох, захирагч дарга нарын шийдвэрт өөрчлөлтүүд байн байн гарах, цэргийн амь эрсдэл ихсэх, цэргийн ажиллагаанд тооцоологдоогүй их хохирол амсах зэрэг хүсээгүй зүйлд үргэлж хүргэдэг.

Зөвхөн 2010 оны туршид америк болон түүний холбоотнууд руу буудлагын зэвсэг, РПП бусад удирдлагагүй тийрэлтэт сум ашигласан 18057 удаагийн зэвсэг дайралт болсныг 2011 оны 1 дүгээр сард Кабулд болсон хэвлэлийн бага хуралд Пентагоны төлөөлөгч албан ёсоор мэдээлж байсан. Тэд үнэндээ ядмагхан зэвсэглэсэн, энгийн тактиктэй, маш өндөр сэтгэл зүйн бэлтгэлтэй, “Харийнханд тайван байх нөхцөлийг олгохгүй” гэсэн гол даалгавар партизануудтай л тулалдаж байлаа. Партизанууд гранат шидэгч, гар аргын токарь дээр зорсон тийрэлтэт сумаар жил болгоны 18000 халдлагаа амжилттай биелүүлж ирсэн юм.

Афганистаны Засгийн газрын арми гэж юу вэ? Энэ нь талибанчуудын эсрэг 2007 оноос эхлэн үйл ажиллагаагаа явуулсан хэдий ч бие даан байлдааны ажиллагаа явуулах туршлагагүй Зэвсэгт хүчин. Үргэлж холбоотнуудынхаа нөмөргөн дор гэрийн тэжээвэр амьтад шиг болсон Афганы арми эзэндээ найдаж явсаар, эзэн нь орхиод зайлах үед хямралд шууд өртөж байгааг бид харлаа. (Turan, 2021) Энэ бол бидэнд нэгийг бодуулах том сургамж.

Энэ дүр зураг анх удаагаа болж байгаа биш, давтагдсаар бараг зүй тогтол болсон үзэгдэл. Шулуухан хэлэхэд Ирак, Сири, Ливид болсон “Тулалдаануудад” НАТО-гийн цэргүүд дайснаа амьдаар нь нэг ч хараагүй зорилгодоо хүрсэн шүү дээ. Учир нь тэдгээр улсын засгийн газрын цэргүүд ухрахдаа ямар ч замыг миньжүүлээгүй, ямар ч гүүрийг дэлбэлээгүй, ямар ч мэргэн буудагчгүй, холбоогүй тохиолдолд бие даан эх орныхоо төлөө үүрэг гүйцэтгэх чадваргүй ийм л нэр төдий арми байлаа. Жишээ нь: Багдад дахь “Цөлийн шуурга”-наар хоёр “Абрамс” танк гүүр даван орж ирээд, хотын тэг дунд хүрч хоёр цаг гаруй Америкийн телевизийн камерт зургаа татуулан, залхуутайгаар хэд хэдэн буудлага явуулсан. “Танкын байлдааны дүрэм”-ийг ноцтой зөрчсөн энэ тохиолдол дайсан тэнд байхгүйг л харуулж байлаа. Саддамын цэргүүдэд орчин үеийн танк эсэргүүцэх зэвсэг байсан хэдий ч тэд бүгдээрээ тулаан болохоос өмнө амь зулбан зугтсан байжээ.

Иракт зөвлөлтийн зөвлөгчдийн төлөвлөгөөгөөр хотын районы хамгаалалтыг бэлдэх, америкийн холбоог барих сүлжээг урьдчилаад тоноглох, цэргийн ангиудаа орон нутгийн суурин, тосгоны байдалтай өнгөлөн далдлах, хаа сайгүй гранат шидэгчдийг бэлдэх ажлууд хийгдсэн бол уу? Тийм юмны үнэр ч тэнд байсангүй. Дарангуйлагч Саддам өөртөө зориулж төв талбайгаар сүртэй марш хийхэд л бэлтгэгдсэн, хий хоосон дулдуйдагчдаар армиа босгосон нь энэ. Афганистан дах Ганигийн засгийн газрын арми талибуудын өмнө яг дээрх дүр зургийг давтан харууллаа. Бас л бидэнд нэгийг бодуулах сургамж.

Улс төр судлаачийн “2 жишээ” дүгнэлт

Талибууд засаглаж байгаа Афганистан нь улс төрийн хувьд тусгаарлагдмал, кланы системтэй, хаалттай, олон улсын хамтын нийгэмлэгүүдийн зүгээс бүрэн эрхт тусгаар улс оронд тооцогдохгүй байх магадлалтай. Талибаны удирдлагууд хуурамч аядуу зан гаргаж байгаа боловч үнэн хэрэг дээрээ цаг хугацаа өнгөрөхийн хирээр яалт ч үгүй шариатын хатуу дэг жаяг руугаа гулсан орно. Энэ нөхцөл байдал одоогийн болон ирээдүйн Афганистаны тогтвортой байдалд нуугдмал аюулыг бий болгож байна.

Америк болон түүний холбоотнуудад Афганистаны дайн хамгийн удаан үргэлжилсэн дайн байлаа. Афганистан дах цэргийн эзлэн түрэмгийлэлд үрсэн америкийн төсөв хэдэн их наяд доллар (тодорхой тоог ухахгүйгээр) байлаа ч “Сэм ах”-ын Афганистан дах сонирхлын төлөө өргөсөн америкийн болон холбоотнуудын хэдэн зуун цэргийн амь, ирээдүйд итгэх итгэлээ алдсан олон сая афганчууд, Афганистаны улс төрийн системийн болон нийгэм – эдийн засгийн доройтол сүйрэл, бүх дэлхийг хамарсан хар тамхины сүлжээ, америкийн түрэмгийллийн эсрэг Афганистанд явагдсан хэдэн зуун террорист үйлдлүүдийн хор хохирлыг “хэдэн ч доллар”-аар хэмжишгүй.

Сүүлийн 30 жил америкаар толгойлуулсан европын хэдэн гүрэн Ойрх Дорнодод асар их хохирол авчирсны тод жишээ нь Ирак, Сири, Ливи болон бусад улсууд. Үүнээс үүдээд, сандаачигдсан хувь тавилантай, энэ зовлонгийнхоо төлөөсөнд өшөө авах хүсэлтэй хэдэн арван сая хүн бий болжээ. Өөрөөр хэлбэл, барууны улс гүрнүүдийн тавьсан энэ суурь тоогоор цөөн тэрс үзэлтнүүдийн шашны үзэл суртлаа дэлгэрүүлэх, шинэ гишүүдийг өөрийн талдаа төвөггүй элсүүлэх хөрс болж байна.

Хойд Африк, Ойрх Дорнодоос Европыг бүрхэн урсах дүрвэгчдийн холимог, тэсрэмтгий урсгалд нэмэгдэж Афганистанчууд түрэн орж ирлээ. Энэ фон дээр дүрвэгчдийг хүлээн авах квотоо нэмэх асуудлаар европын улсууд ярилцаж, нөгөө л бүгдэд танил “Үйл ажиллагааны тавилтууд” явагдаад эхлэв. Өөрөөр хэлбэл, америкийн геополитикийн шийдвэрээс гарсан “үр жимс”-ийг Европчууд өөрсдийн мөнгөө төлж хүртэх зовлонд дахин уналаа.

Америкийн улс төр судлаач Самуэль П. Хантингтоны “Иргэншил хоорондын мөргөлдөөн”-ий үндсэн зарчмаар шинэчлэгдэж буй дэлхийн дэг журам дах хүчний харьцаа өөрчлөгдөж, Европын газар нутаг дээр явагдаж байгаа соёл иргэншлийн тулгаралтад исламын шашинтнууд тоогоор давамгайлж эхэллээ.

Ашигласан ном, зохиол

Amayreh, K. (2006, 3 4). *Islam and West: Conflict or cohesion?* . Retrieved from aljazeera: <https://www.aljazeera.com/news/2006/3/4/islam-and-west-conflict-or-cohesion>

Gilpin, R. (1988). The Theory of Hegemonic War. *The Journal of Interdisciplinary History* . , 591.

Moseley, R. (1995, 2 12). *ISLAM IS NOT THE THREAT NATO MAKES IT OUT TO BE*. Retrieved from Chicago Tribune: <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1995-02-12-9502120298-story.html>

Shukralla, I. (2020, 10 27). Islamophobia: Why Macron is wrong on the freedom of expression debate.

Solomon, J. (2001, 9 13). *Osama Bin Laden: How the U.S. helped midwife a terrorist*. Retrieved from The Center for Public Integrity : <https://publicintegrity.org/accountability/osama-bin-laden-how-the-u-s-helped-midwife-a-terrorist/>

Turan, R. I. (2021, 8 17). *Why the US-trained Afghan army failed to fend off Taliban*. Retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/world/why-the-us-trained-afghan-army-failed-to-fend-off-taliban/2337959#:~:text=Reiterating%20that%20a%20lack%20of,dependent%20on%20this%20air%20support%2C>

П.Хантингтон, С. (1996). *Соёл иргэнийн мөргөлдөөн: Өөрчлөгдөж буй дэлхийн дэг журам*.